

LİZBON SÖZLEŞMESİ – REFORM SÖZLEŞMESİNİN ÖNEMLİ UNSURLARI

Prof. Dr. A. Füsun ARSAVA*

Pragmatik bir reform sözleşmesi olarak düşünülen Lizbon Sözleşmesi İrlanda'nın 2008 Haziran tarihli vetosu ile bloke olmuştur. Olumsuz olarak sonuçlanan referandum nedeniyle 19/20 Haziran 2008 tarihli Avrupa Konseyi toplantısında durumun arada geçen süre içinde analiz edilmesi, ancak diğer taraftan da onay sürecine diğer devletlerde devam edilmesine karar verilmiştir.

Altı yıllık zorlu bir çalışma sonucu oluşturulan reform sözleşmesinin ana hedefi bugün 27 üyeli Avrupa Birliği'ni tasarruf yeteneği olan bir birlik olarak gelecek için hazırlamaktır.

Reform sözleşmesi başlangıçtan itibaren demokratik meşruiyetin, şeffaflığın ve etkinliğin daha iyi sağlanmasına odaklanmış olarak hazırlanmıştır. Reform sözleşmesi 13 Aralık 2007'de Lizbon'da imzalanmıştır. Bundan bir gün önce Avrupa Temel Haklar Şartı Strassburg'ta kutlamalarla yeniden ilân edilmiştir.

Reform sözleşmesi müzakereleri üye devletlerin onayını kolaylaştırmak amacıyla üye devletlerde referandum yapılmasını önlemek için uzlaşi çözümleri bulmaya yönelik olarak yürütülmüştür. Reform Sözleşmesine ekli çok sayıda protokol bu durumu açıklamaktadır (Bu ekler Avrupa Birliği Anlaşmasının değişikliğine ilişkin anlaşmanın (2007) 51.maddesine göre sözleşmenin ayrılmaz parçalarıdır). İrlanda yegâne üye devlet olarak anayasa hukuku nedeniyle referandum

---

* Atılım Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

yapmıştır ve Haziran 2008’de yapılan bu referandumda İrlanda halkının %53.4’ü reform sözleşmesine karşı oy kullanmıştır. Davet edilen Hükümetlerarası Konferansa verilen görevlendirme paralelinde hazırlanan Reform Sözleşmesi akamete uğrayan anayasa sözleşmesini mümkün olduğunca içerik değişikliklerini koruyarak ikâme etmiştir.

Reform Sözleşmesi başarılı bir anlaşma reformu için Anayasa Sözleşmesine esas olan anayasa yaklaşımından vazgeçmiş, ancak içerdiği yenilikleri üstlenmiştir (P.-C. Müller-Graff, Die Zukunft des europäischen Verfassungstyps und Primärrechts nach der deutschen Rechtspräsidenschaft, Integration 2007, s.223). Reform Sözleşmesi, içerik ve kurumsal olarak öngörülebilir bir zaman içinde yapabilecek anayasa ve anlaşma reformlarının sınırını ortaya koymuştur (K. Hänisch, Ende gut – alles gut? Anmerkungen zum Reformvertrag, Integration 2007, s.499). Yakın bir gelecekte daha cesur, kayda değer bir içerik değişikliği yapılabileceği olasılığı varsayılmamıştır Kurumsal yeniliklerin münhasıran ortak kurullarla sağlanabilmesi nedeniyle farklı entegrasyon şekillerinin devam etmesi sorun yaratacaktır.

Lizbon Sözleşmesi ile geçerli anlaşmalara getirilen değişiklikler

Lizbon Reform Sözleşmesi maddelerden oluşan bir tür kanundur. Reform Sözleşmesi farklı anlaşmalara ilişkin değişiklikleri birarada ele almakta ve iki büyük maddeye bölmektedir:

6 başlığa ayrılan 1.madde değişikliğe uğratılan AB anlaşmasına (değişik AB anl.); 2.madde ise gelecekte AB’nin çalışma usulleri ile ilgili anlaşma olarak isimlendirilecek AT anlaşmasına ilişkindir. AB anlaşmasının ve AT anlaşmasının eski madde numaralandırılması yeni sistematik nedeniyle değişikliğe uğramaktadır.

Anayasa sözleşmesinde olduğu gibi Lizbon Reform Sözleşmesi’nde de genel karakterli normlar ve icrai karakterli normlar arasında bir ayırım yapılmamaktadır. AB anlaşmasını değişikliğe uğratan anlaşma ve AB’nin çalışma usulleri hakkındaki anlaşma

Lizbon Sözleşmesinin içeriğini oluşturmaktadır (J.Schwarze, Der Europäische Verfassungsvertrag, JZ 2005, 1130). Birlik gelecekte de iç sınırları olmayan bir özgürlük, güvenlik ve hukuk alanı oluşturacaktır. İç pazar entegrasyonunun en önemli dayanağı olmaya devam edecektir. Metinde yeni olan bir düzenleme sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele konularına ilişkindir. Buna ilave olarak amaçlar arasında kültürel ve dil çeşitliliğinin korunması ve Avrupa kültür mirasının korunması ve geliştirilmesi yer almaktadır. Değişik AB anl. madde 3, fıkra 6 sınırlı yetki prensibini ve Birlik ve üye devletler arasında yetki ayrılığını vurgulamaktadır.

AB anayasası – terminoloji

Reform Sözleşmesi'nde "anayasa" kavramı kullanılmamıştır. Bu şekilde Avrupa için bir anayasa yaklaşımından vazgeçilmiştir (T.Oppermann, Europäische Verfassung – ein Unwort?, bkz.: Festschrift Günter Hirsch, München 2008, 293; P.-C.Müller-Graff, Integration 2007, 223 vd.). Reform Sözleşmesi'nde devlet yahut anayasayı çağrıştıran kavram yahut sembollerin kullanılmasından (marş, bayrak) vazgeçilmiştir. Aynı şekilde Anayasa Sözleşmesi'nde kullanılan "Avrupa kanunu" ve "Avrupa Çerçeve Kanunu" terminolojik olarak Reform Sözleşmesi'nde terk edilmiştir. Söz konusu tasarruflar Lizbon Sözleşmesi'nde AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 228.maddede tüzük ve direktif olarak isimlendirilmiştir. Yasama tasarruflarında yapılan bu değişiklik şeffaflık ve yurttışa yakınlık yaratmıştır.

Kurumsal değişiklikler

AB kurumlarıyla ilgili düzenlemeler değişik AB anl. madde 13 vd.'da yer almaktadır.

Avrupa Parlamentosu

Kurumsal değişiklikler çerçevesinde özellikle Avrupa Parlamentosunun güçlendirilmesi ve bu şekilde demokratik meşruiyetin

güçlendirilmesi önemlidir. Ortak karar prosedürü Lizbon sözleşmesiyle kural yasama prosedürü haline gelmiştir ve AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 294.maddesine göre gelecekte kural yasama prosedürü adını alacaktır. Ortak karar prosedürü ilave olarak başka politik alanlarda, yargıda işbirliği çerçevesinde münferit alanlarda, yasal göç yahut ulaştırma politikası alanında uygulanacaktır. Avrupa Parlamentosu bu değişiklikle Konsey yanı sıra yasama alanında eşit olarak yasama faaliyetine katılacaktır. Bununla beraber dış ve güvenlik politikası, polis ve yargıda işbirliği ve fikrî mülkiyet alanında istisnalar bulunmaktadır.

Yeni bütçe prosedürü de AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. madde 319'a göre Parlamento ve Konseyin bütçenin kabulünde sınırsız şekilde eşitliğini kabul etmiştir. Eskisi gibi yine Topluluk vergisinin alınması kabul edilmediği için yeni bütçe prosedürü prensip olarak kaynak yaratılmasını kapsamamaktadır. Üye devletler malî konularda, Birliğe katkılarının yüksekliğini belirlemede yine yegâne yetkili olarak kabul edilmektedir (J.Schwarze, *Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents-Struktur, Kernelemente und Verwirklichungschancen*, Baden-Baden 2004, 489). Komisyon başkanının seçilmesinde Reform Sözleşmesi Parlamentosunun etkisinin artmasını kabul etmiştir. Bu durum demokratik yapının açık bir şekilde güçlendirildiğini işaret etmektedir. Reform Sözleşmesi parlamenterlerin sayısını 785'ten 750'e indirmiştir. İtalya'nın talebi üzerine Parlamento başkanının da ilâve edilmesiyle parlamenter sayısı 751 olarak kabul edilmiştir. Reform Sözleşmesi üye devletlerin parlamenter sayısını tespit etmemiştir. Bu yetki Avrupa Konseyi'nin kararına bırakılmıştır. Bu şekilde esneklik sağlanmıştır.

Komisyon

2014 Ekim ayına kadar değişik AB anl. madde 17, fıkra 3'e göre her bir üye devletin bir Komisyon üyesi bulunacaktır. Komisyon üyelerinin sayısı değişik AB anl. madde 17, fıkra 5'e göre Kasım

2014'ten itibaren üye devletlerin $2/3$ 'ü ile sınırlanacaktır. Komisyonun daha fonksiyonel çalışması için artık her üye devlet Komisyona (Brüksel'e) bir Komiser göndermeyecektir. Öngörülen rotasyon faaliyeti ile her bir üye devletin sıraya gelmesi mümkün olacaktır. Bu çerçevede üye devletlerin demografik ve coğrafi durumları dikkate alınacaktır. Uygulanacak prosedür tam olarak Avrupa Konseyinin oybirliğiyle aldığı kararla belli olacaktır (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. md.244).

Komisyon başkanının seçilmesi prosedüründe de değişiklik kabul edilmiştir. Komisyon başkanı Avrupa Konseyinin yaptığı öneri üzerine Avrupa Parlamentosu tarafından seçilecektir (değişik AB anl., md.17, fıkra 7). Avrupa Konseyi önerisini yaparken Avrupa seçimlerinin sonuçlarını dikkate alacaktır. Bu prosedür Parlamentosunun Komisyon başkanını doğrudan kendi içinden seçme talebinin gerisinde kalmıştır. Reform Sözleşmesinde yer alan prosedür AB içinde üye devletlerin temsil edildiği Avrupa Konseyi ile Parlamento arasında bir dengenin sağlanmasına yöneliktir. Bu modelde Avrupa Konseyinin Parlamentoda çoğunluğu alabilecek aday önermemesi durumunda yenilgiye uğraması söz konusu olabilecektir.

AB Konseyi

Konsey başkanlığı değişik AB anlaşmasının 16.madde 9.fıkra muvacehesinde 6 aylık sürelerle rotasyon esasına göre yürütülecektir. Detaylar Avrupa Konseyi'nin kararı ile belirlenecektir. Konsey başkanlığının troika olarak 18 aylığına "team başkanlık" olarak yürütülmesi mümkün olabilecektir. Bu sonuç Avrupa Konseyi başkanlığının yürütülmesi hakkındaki kararla ilgili AB anlaşmasının 16.madde 9.fıkrasına ilişkin açıklamadan istihraç edilmektedir (bknz.: ABl. 2008 C115/341). Bakanlar Konseyi'nin oylama prosedüründe oybirliği gerekliliği birçok durumda düşmektedir. Bunun yerine örneğin polis ve yargıda işbirliği alanında nitelikli çoğunluk yeterli kabul edilmektedir. Dış politika, vergi yahut sosyal politika gibi hassas alanlarda anlaşma değişikliği konusunda olduğu gibi oybirliği

gerekliliği devam etmektedir. Nitelikli çoğunluk gelecekte kural düzenleme olacaktır. Nitelikli çoğunlukla karar çifte çoğunluk esasına göre AB halklarının %65'ini temsil eden üye devletlerin %55'inin kabul ettikleri kararlar olarak çıkacaktır. Çifte çoğunluk prensibi Nice anlaşması ile başlatılmıştır. Nice anlaşması ancak sadece bir kararın çifte çoğunluk prensibinin esasları ışığında alındığı konusunda tereddüte düşülmesi halinde üye devletlere başvuru hakkı tanımaktadır. Lizbon sözleşmesi ise çifte çoğunluk esasını objektif bir prensip olarak kabul etmektedir. Üye devletler bakımından bu değişikliğin önemi gelecekte çifte çoğunluğu iddia etmek için çaba sarfetmek zorunda kalmamaları nedeniyle ortaya çıkmaktadır.

Politik karşı koymalar nedeniyle yeni düzenlemenin 2014'te yürürlüğe girmesi kabul edilmiştir. Geçiş hükümleri hakkındaki protokole göre üye devletler 2017'e kadar Nice anlaşmasındaki oy ağırlıklarına istinat etme ve bir kararın ertelenmesini talep etme olanağını (İonya uzlaşısı) kullanabilecektir. İonya uzlaşısına protokolde yer verilmesi nedeniyle düzenleme anlaşma normu hiyerarşisi elde etmiştir; ancak bu çerçevede oylama prosedürünün Avrupa Konseyinin basit kararı ile değiştirilmesi kabul edilmiştir.

Avrupa Toplulukları Yargısı

Mahkemenin yetkisi gelecekte dış politika ve güvenlik politikası hariç olmak üzere Birliğin tüm faaliyetleri için kabul edilmiştir. Bunun dışında Reform Sözleşmesi Topluluk mahkemesi ile ilgili bir içerik değişikliği öngörmemektedir. Mahkemenin yapısıyla ilgili değişiklikleri, özellikle üç basamaklı yargı yapısını Nice anlaşması öngörmüştür (U.Everling, Grundlagen der Reform der Gerechtigkeit der EU und ihres Verfahrens durch den Vertrag von Nizza, Beiheft 1/2003, Europarecht, EuR Beiheft 1/2003, 7 vd.). Anlaşmanın şekli yapısındaki değişiklikler ATAD'ı da etkilemektedir. Lizbon Sözleşmesinde ATAD ve hakların korunmasıyla ilgili düzenlemelere AB anlaşmasının (değişik AB anl. md.19) genel hükümler bölümünde yer verilmiştir.

Bunun dışında ne anayasa Sözleşmesinde, ne de Lizbon Sözleşmesinde bireylere genel geçerliliğe sahip Birlik tasarruflarına karşı doğrudan bir hukuki koruma verilmediği görülmektedir (J.Schwarze, Der Rechtsschutz Privater vor der Europäischen Gerichtshof, Entwicklungen und Perspektiven des Individualrechtsschutzes im Gemeinschaftsrecht, DVBl. 2002, 1297 vd.). AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 263.madde hükmünde bu tür tüzük karakterli hukuki tasarruflara karşı kendilerini doğrudan muhatap almaları ve icraî önleme gereksinim duyulmaması kaydıyla bireylerin dava açma hakkı kabul edilmiştir. Doğrudan muhatap alma durumu geçerli anlaşmalar hukukunda bireyler bakımından prensip olarak kabul edilmiş durumdadır. Hukuki tasarrufun idari olarak düzenlenmesinin gerektiği durumlarda yeni düzenlemeye nasıl bir anlam kazandırılacağı uygulamada görülecektir.

Avrupa Konseyi Başkanlığı

Zirveleri hazırlayan, Birliği dışarıya karşı temsil eden Avrupa Konseyi başkanlığının görev süresi sürekliliği temin için 2.5 yıla uzatılmıştır (değişik AB anl., 15.md.). Avrupa Konseyinin değişik AB anl. 13.madde ışığında kurumsal yapı içinde yer alması nedeniyle şimdiye dek sahip olduğu özel statüsü ortadan kalkmaktadır.

Ekonomi ve Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi

Söz konusu komiteler Lizbon Sözleşmesi ile de organ statüsü elde etmemektedir.

Avrupa Merkez Bankası

Avrupa Merkez Bankası değişik AB anl. 13.madde hükmüne göre organ statüsü elde etmektedir. Lizbon Sözleşmesi bankanın şimdiye dek sahip olduğu muhtariyet statüsünü gelecekte de koruması için yeterli teminat hükümleri içermektedir (Avrupa Merkez Bankası başkanı Jean-Claude Trichet Avrupa Merkez Bankasına organ statüsü

verilmesini eleştirmekte ve bankanın muhtariyetini savunmaktadır; bknz.: Handelsblatt, 14.08.2007).

Birlik ve üye devletler arasında yetki ayrılığı

Reform Sözleşmesinin baştan itibaren en önemli misyonu yetki düzenlemelerini daha iyi ve daha açık şekillendirmek olarak tarif edilmiştir. Lizbon Sözleşmesi üç tür yetki öngörmüştür. Bunlar Birliğin münhasır yetkileri, Birlik ve üye devletler arasında paylaşılan yetkiler ve Birliğin destekleyici, koordine edici ve tamamlayıcı önlemler almasını mümkün kılan tamamlayıcı yetkililerdir. Değişik AB anl. 4.madde 1.fıkrası açık bir şekilde Birliğe devredilmemiş yetkilerin üye devletlerde kaldığını kabul etmektedir. Reform Sözleşmesi Topluluk yetkilerinin spor (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 165.md.), uzay çalışmaları (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 189.md.), enerji politikası (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 194.md.), turizm (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 195.md.), doğal afetten korunma (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 196.md.) ve idareler arasında işbirliği (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 197.md.) alanlarını da kapsadığı görülmektedir. Buna ilave olarak Avrupa Birliği çalışma usulleri hakkındaki anlaşmanın (2007) 8.maddesinde ilk kez olarak komşuluk politikası primer hukukun bir düzenlemesi haline gelmiştir. Reform çalışmaları esnasında özellikle Federal Almanya eyaletlerinin Birlik karşısında kendi egemenlik statülerinin tanınması için verdikleri uğraşla bağlantılı olarak kayda değer değişikliklerin ortaya çıktığı görülmektedir. Avrupa Birliği çalışma usulleri hakkındaki anlaşmanın (2007) 4.madde sadece sınırlı münferit yetki prensibini vurgulamamaktadır; madde hükmünün 2.fıkrasında üye devletlerin ulusal kimliğine, ilgili üye devletin temel siyasi ve anayasal yapısına bölgesel ve yerel özerk yönetimi de kapsar şekilde düzenlendiği hali ile, saygı gösterileceği kabul edilmiştir. Bu şekilde üye devletlerin iç teşkilatları (intern teşkilatlanma) gelecekte daha güçlü olarak dikkate alınacaktır. Bu şekilde Avrupa Birliği anlaşma hukuku ilk kez olarak bölgelerin ve yerel özerk yönetimlerin anayasa muvacehesinde (Almanya'da eyaletlerin) varlığı

ğını *expressis verbis* tanımış olmaktadır. Topluluk hukukunun şimdiye dek geçerli iç teşkilatlanmayı görmezlikten gelme anlayışının terk edildiği görülmektedir.

Temel Haklar Şartı

Reform Sözleşmesiyle Temel Haklar Şartı hukuken bağlayıcı olarak ilân edilmekte ve primer hukuka dahil edilmektedir. Değişik AB anl. 6.madde hükmünde, Anayasa Sözleşmesinde Temel Haklar Şartı'na tüm maddelerinin anlaşma metnine teker teker enkorpare edilmesinden farklı olarak, sadece genel bir atıf yapılmıştır.

Şimdiye dek Birlik temel hak koruması ağırlıklı olarak ATAD'ın genel hukuk ilkesi olarak tanıdığı yazısız temel haklara istinat etmektedir. Bu haklara ATAD üye devletlerin ortak anayasa gelenekleri ve Avrupa İnsan Hakları Konvansiyonu ışığında içerik kazandırmaktadır. Temel Haklar Şartı'na Topluluk mahkemeleri sadece tespit edilen genel hukuk ilkelerinin güçlendirilmesi için gönderme yapmaktadır (EuG, Rs.T-54/99, max.mobil/Kommission, Slg.2002, 313, Rn.48). Yine sekonder Topluluk hukukunun ihdası çerçevesinde de Temel Haklar Şartı'na gerekçe olarak gönderme yapıldığı görülmektedir (J.Schwarze, *Europäisches Wirtschaftsrecht*, Baden-Baden 2007, 232 vd.).

Gelecekte ise Temel Haklar Şartı AB'nin tüm organ ve kurumlarını bağlayacaktır. Üye devletler bakımından Temel Haklar Şartı münhasıran Birlik hukukunu icra ettikleri nispette bağlayıcıdır. İngiltere ve Polonya'ya 30 nolu ek protokol ile ATAD'ın ve kendi ulusal mahkemelerinin bir ulusal düzenlemenin Şart ile uyumsuzluğunu tespit etme yetkisine sahip olmadıkları konusunda teminat verilmiştir. 30 nolu protokol ile ayrıca Şart'ın sosyal temel haklar düzenlemelerine istinaden bireysel dava açılmayacağı kabul edilmiştir. Değişik AB anl. 6.maddeye göre Şart yanı sıra içtihat ile oluşan temel haklar “*acquis communautaire*” olarak, primer Birlik hukukunun parçası olarak kalacaktır. Bu yazısız temel haklara Polonya ve İngiltere de 30 nolu protokolde yapılan “*opting out*” düzenleme-

sinden bağımsız olarak üye devletler Topluluk temel hak düzenlemelerinin muhatabı olduğu nispette bağlıdır.

Federal Alman Anayasa Mahkemesi ve ATAD arasında rakip temel hak denetimi çerçevesinde Temel Haklar Şartı yeni bir gerilim nedeni oluşturabilir. Federal Alman Anayasa Mahkemesi 1974 tarihli Solange I kararında (BverfGE 37, 271) açıkça Topluluk seviyesinde bir temel hak katalogunun oluşturulmasını talep etmiştir ve bu yapılmadığı sürece de Topluluk egemenlik tasarruflarını GG temel haklar ışığında denetleme haklarını saklı tutmuştur. Anayasa Mahkemesi daha sonraki kararlarında aradan geçen zaman zarfında temel hak korumasında Toplulukta erişilen seviyenin genel olarak yeterli görülmesi nedeniyle bu görüşünden sapmış ve denetim yetkisini geri çekmiştir [BverfGE 73, 339 (Solange II) 22.10.1986; BverfGE 89, 155 (Maastricht) 12.10.1993; BverfG 2 BvL 1/97 (Bananenmarktordnung) 07.06.2000]. Avrupa Temel Haklar Şartı'na Reform Sözleşmesinde atıfta bulunulması Avrupa Temel Hak korumasında özellikle yurttaşlara hukuken açıklık getirmesi nedeniyle önemli bir adım olarak görülmektedir.

AİHK'na katılma

Lizbon Sözleşmesi anayasa sözleşmesinde olduğu gibi Birliğin AİHK'na katılımı için bir hukuki dayanak oluşturmaktadır. AİHK'na katılım bir DH anlaşması ile gerçekleşecektir. Bu anlaşmanın yapılması için Reform sözleşmesi özel kurallar öngörmektedir. Katılma anlaşmasına ilişkin Konsey kararı Parlamentonun uygun bulmasından sonra oybirliği ile alınacaktır. Katılma anlaşması anlaşmanın bütün üye devletler tarafından onaylanması ertesinde yürürlüğe girecektir (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 218.md, 2.fıkra ve 8.fıkra).

Katılmanın sonuçları Reform Sözleşmesinde düzenlenmemiştir. AİHK'nun denetim mekanizmasına Birliğin nasıl dahil olacağı önemli bir konudur. AB'nin Strasburg mahkemesine bir yargıç, yine Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine bir temsilci göndermesi söz

konusu olabilecektir. 8 nolu Ek Protokole göre, AİHK'na katılımında Birliğin ve Birlik hukukunun özelliklerinin dikkate alınması gerekmektedir (krş.: EuGH 2/94, Slg.1996, I-1763). AİHK'na katılma Birliğin tüm organ ve kurumlarının AİHK'na doğrudan bağlanması sonucunu doğuracaktır. Ek protokol başka bir düzenlemesinde Birlik ve Birlik organ yetkilerinin bu katılımından etkilenmeyeceği şeklinde bir düzenleme içermektedir. Avrupa Temel Haklar Şartı ve AİHK ilişkisi bakımından, her iki temel hak katalogunun prensip olarak yan yana temel hak kaynağı olarak kullanılabilmesi değerlendirilmesi yapılmaktadır. Her iki katalogdaki temel haklar içerik olarak birbiriyle örtüştüğü takdirde, Temel Haklar Şartı'nın 52.madde 3.fıkrası muvacehesinde bu hakların anlam ve kapsamı Birlik hukuku daha yüksek bir koruma sağlamadığı nispette AİHK'na göre belirlenecektir. Bu çerçevede bireyler bakımından özellikle, Birlik tasarruflarına yahut ATAD kararlarına karşı AİHM nezdinde Birliğin davalı taraf olarak yer aldığı bireysel başvuru prosedürünün kabul edilmesi ilginç olabilirdi (W.Schaller, Das Verhältnis von EMRK und deutscher Rechtsordnung vor und nach einem Beitritt der EU zur EMRK, EuR, 656).

Ulusal Parlamentoların Birlik çalışmasına dahil olması

Değişik AB anl. 12.maddeye göre ulusal parlamentolar Birlik çalışmasına açık bir düzenleme ile dahil edilmiştir. Ulusal Parlamentolara bu düzenleme ile muayyen haklar temin edilmiştir. Ulusal Parlamentoların yetki düzenlemesine ve subsidiarite prensibine AB'nin riayetini sağlama sorumluluğu kabul edilmiştir (C.Mellein, Subsidiaritätskontrolle durch nationale Parlamente, Baden-Baden). Birlik organları bu amaçla ulusal parlamentoları bilgilendirecektir (AB katılma başvuruları da dahil) ve Avrupa yasama tasarrufları tasarılarını doğrudan onlara iletacaktır (bknz.. AB'de ulusal parlamentoların rolü hakkındaki 1 nolu protokol).

Ulusal parlamentolara özellikle Komisyona karşı "erken uyarı" olarak isimlendirilen sistem çerçevesinde birlikte belirleme hakkı

tanınmıştır. Erken uyarı sistemi iki bakımdan önemlidir. Ulusal parlamentolar öncelikle subsidiarite ve ölçülülük prensibinin uygulanması hakkındaki protokolde öngörülen usul ışığında 8 hafta içinde -Anayasa Sözleşmesinde 6 hafta olarak düzenlenmiştir- oyların asgari 1/3'ünün sağlanması ile Birlik hukuk tasarrufuna, bu tasarrufun ulusal yetkileri ihlâl ettiği görüşü söz konusu ise itiraz yapabilir.

Komisyon tasarıda ısrar etmek istediği takdirde tasarımı savunması gerekmektedir. Her ulusal parlamentonun bu prosedür çerçevesinde 2 oyu bulunmaktadır. İki meclisli sistemlerde her meclisin 1 oyu kabul edilmiştir. Komisyonun önerisine bu oyların toplamının basit çoğunluğu ile karşı çıktığı ve Konseyde de üyelerin %55'i yahut parlamento çoğunluğu Komisyon önerisine karşı olduğu takdirde, Komisyon önerisi artık takip edilmeyecektir (kırmızı kart usulü). Anlaşmaların değiştirilmesi (değişik AB anl., 48.md.) prosedürüne ve aynı şekilde parlamentonun intern çalışmalarına ulusal parlamentolar katılabilir. Ulusal parlamentolar özgürlük, güvenlik ve hukuk alanındaki kimi faaliyetlere katılabilirler.

Yukarıda işaret edilen prosedürün bir davaya yol açması olasıdır (subsidiarite davası). ATAD nezdinde görülen davalarda taraf sayısını arttırmama kaygısı ile üye devlet hükümetlerinin ulusal parlamentoların ihlâl edilen haklar için ATAD'a onlar adına başvuru yapması mümkündür (C.Mellein, Subsidiaritätskontrolle durch nationale Parlamente, Baden-Baden 2007, s.258 vd.). Dava hakkı şeklen parlamentosu adına ilgili devlete aittir. Ulusal parlamentonun talebi üzerine hükümet davayı Lüksemburg mahkemesi nezdinde açar. Her bir ulusal hukuk düzeni bu çerçevedeki detayları düzenleme yetkisine sahiptir (Almanya'da AB işlerinde Federal Meclisin ve Eyalet meclisinin haklarının güçlendirilmesi ve genişletilmesi hakkında kanun ihdas edilmiştir (BT-Drs.16/8489; BR-Drs.297/08).

Federal Alman eyaletleri bu tür subsidiarite davalarını imkân dahilinde kendileri açmak istemektedir. Siyasi alanda eyaletlerin hükümet başkanları arasında, karar yetkisine sahip eyalet meclisinde bu talebin diğer eyaletler tarafından desteklemesi kaydıyla eyaletlerin

münferiden subsidiarite davası açabilmesi hakkında bir mutabakat oluşmuştur. Eyalet hükümet başkanlarının mutabakatına göre bir eyaletin Eyalet Meclisinde dava açılmasına onay vermemesi bu eyaletin önemli çıkarlarının zedelenmesi ihtimali çerçevesinde kabul edilebilir. Bu ulusal alanda bir tür Lüksemburg uzlaşısıdır. Federal Almanya’da eyaletler subsidiarite denetimi çerçevesinde sahip oldukları hakları öngörülen yeni prosedür çerçevesinde daha etkin şekilde iddia etme olanağı bulacaktır (FAZ, 24.07.2007).

Avrupa Halk İnisiyatifi

Halk inisiyatifini düzenleyen değişik AB anl. 11.madde 4.fıkrası ile Reform Sözleşmesi Birlik hukukuna doğrudan demokrasiyi güçlendiren bir unsur katmıştır [J.Meyer, Der Entwurf eines Vertrages über eine Verfassung für Europa, bkz.: J.Schwarze (Hrsg.), Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004, 432(438)]. Böyle bir inisiyatif çerçevesinde Birlik tasarrufunun gerekli olduğu görüşüne sahip asgari 1 milyon üye devlet yurttaşının Komisyonu yetkileri çerçevesinde Birlik tasarrufuna esas olacak uygun öneriler yapmaya davet edebilir. Bu prosedür detayları ve koşulları AB’nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 24.madde 1.fıkrasında düzenlenmiştir.

İdare Hukuku

Reform sözleşmesi idari yetkilerle ilgili sistemi büyük ölçüde olduğu gibi bırakmıştır, geleneksel tasarruf türlerini ve araçlarını muhafaza etmiştir. Üye devletlerin Topluluk hukukunu prensip olarak icra etmesini öngören yönetim muhtariyeti prensibi Reform Sözleşmesinde korunmuştur (değişik AB anl., 4.md. 3.fıkra; AB’nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 291.md. 1.fıkra). Topluluk hukukunun Topluluk organları tarafından doğrudan icrası gelecekte de sadece rekabet hukukunda olduğu gibi bazı özel alanlarda söz konusu olacaktır. Topluluk organlarının yasa koyma yetkisi ile üye devletlerin

icra organlarının icra önlemleri arasındaki farklılık (Divergenz) devam edecektir.

AB eski düzenlemeleri büyük ölçüde muhafaza ederek, AB hukukunun icrasında mütecanislik sağlama şansını kaçırmıştır. Bununla beraber Reform Sözleşmesi bu alanda kimi küçük değişiklikler yapmıştır. AT anlaşmasının sadakat içinde işbirliğini öngören düzenlemesi bu paralelde genişletilmiştir. Aynı şekilde AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. XXIV nolu başlığında, Topluluk hukukunun üye devletler tarafından etkin icrasını Topluluk çıkarı olarak ilân eden, ancak üye devletlerin bu amaçla ihdas ettikleri hukuki düzenlemelerin harmonize edilmesini reddeden, idari işbirliği bölümü düzenlenmiştir.

AB bağlayıcı tasarruflarının mütecanis icrası gerektirdiği takdirde Komisyonun bazı durumlarda Konseyin Reform Sözleşmesine göre icra düzenlemeleri ihdas etmesi mümkündür.

Ekonomi Anayasası

Reform Sözleşmesi ekonomi hukuku düzenlemeleri ile de anayasa sözleşmesine benzemektedir. Değişik AB anl. 3.madde 3.fıkraya göre Birlik yüksek seviyede rekabet yeteneği olan tam istihdama ve sosyal ilerlemeye yönelik bir sosyal pazar ekonomisi hedefi gütmektedir. Bu şekilde sosyal pazar ekonomisi ilk kez açıkça ekonomi hukuku prensibi olarak anlaşmalarda yerini almıştır. Bu düzenlemenin pratikteki etkileri oldukça sınırlıdır. Birlik prensip olarak bu modelden sapamaz. Bu ekonomi hukuku modeli AB'nin hukuk ihdasında şimdiye dek olduğu gibi gelecekte de bağımsız bir hukuki kriter oluşturmayacaktır. Sosyal pazar ekonomisi ile yüksek rekabet yeteneğini birbiriyle ilişkilendiren bu formülasyon, Topluluk ekonomisi hukukunu bu iki unsurun aynı ölçüde şekillendirdiğine ve bu iki unsur arasında denge kurulması gerektiğine işaret etmektedir (A.Hatje, Die Kompetenz zur Gestaltung des Binnenmarktes in der Verfassung für die Europäische Union, bkz.: J.Schwarze (Hrsg.), Der

Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004, 189).

Rekabet

“İç pazar” çerçevesinde rekabeti bozulmaktan koruyan bir sistem yaratılmasını Topluluk faaliyet alanı olarak düzenleyen AT anlaşmasının 3.madde, 1.fıkrası bir takım yanlışlara neden olmaktadır. Lizbon Sözleşmesi rekabet alanındaki hukuki durumu prensip olarak muhafaza etmiştir. Açıklık sağlamak amacıyla bir ek protokol ihdas edilmiştir. Bu protokol AB’nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 352.madde muvacehesinde (halen geçerli olan hüküm AT anlaşmasının 308.maddesidir) şirket birleşmelerinin denetimi gibi tamamlayıcı tasarrufların denetlenmesi olanağı vermektedir. İç pazar ve rekabet hakkındaki 27 nolu bu protokol AT anlaşmasının 3.madde 1.fıkra lit.g’ye çok benzeyen bir formülle Birliğin AB’nin çalışma usullerine ilişkin anlaşmanın 352.maddesi (halen geçerli AT anlaşmasının 308.maddesi) dahil olmak üzere ilgili anlaşma hükümlerine göre faaliyette bulunmasını öngörmektedir.

Protokol, iç pazarın rekabeti bozulmadan koruyan bir sistem içerdiği anlayışına dayanmaktadır. Lizbon Sözleşmesi bundan başka AB’nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 3.madde 1.fıkra muvacehesinde Birliğin iç pazarın işleyebilmesi için gerekli rekabet kurallarının saptanması konusunda münhasır yetkiye sahip olduğunu öngörmektedir. Nihayet Birliğin serbest rekabet ile birlikte açık pazar ekonomisine ilişkin yükümlülüğünün AB’nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 119.madde 1.fıkroda (halen geçerli olan AT anlaşması 4.madde, 1.fıkra) geri döndüğü görülmektedir.

Sosyal Hizmetler

Sosyal Hizmetler alanına ilişkin olarak AB’nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 14.maddede çok sınırlı değişiklikler ortaya çıkmıştır (Heike Schweitzer, Die Daseinsvorsorge im Verfassungsvertrag des Europäischen Konvents –Ein Europäischer Service public?, bknz.:

Jürgen Schwarze (Hrsg.), Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004, 269 vd.). Genel çıkarlara ilişkin hizmetler hakkındaki 26 nolu ek protokol bu alana bir parça açıklık getirmiştir. Ek protokolde ulusal, bölgesel ve yerel merciler özel olarak zikredilmiştir ve onlara genel ekonomik nitelikli olmayan çıkarlara ilişkin hizmetlerin şekillendirilmesinde geniş takdir yetkisi verilmiştir. Protokol aynı zamanda açıkça anlaşma hükümlerinin hiçbir şekilde üye devletlerin ekonomik nitelikli olmayan genel çıkarlara ilişkin hizmetler sunmasını, vermesini, organize etmesini engellemediğini dile getirmiştir. Söz konusu düzenlemeler üye devletlerin bu alandaki yetkilerinin genişlemesine yol açacaktır.

İklim koruması

İklim değişikliği ile mücadele ilk kez primer hukukta yerini almıştır. AT anlaşmasının 174.madde 1.fıkrasında yer alan çevre politikası düzenlemeleri iklim değişikliğine yapılan atıfla tamamlanmıştır (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 191.md.). Bu şekilde bölgesel yahut global çevre problemleriyle mücadele ve özellikle iklim değişikliğiyle mücadele için uluslararası seviyede önlemlerin teşvik edilmesi AT'nin amaçları arasına girmiştir.

Birlik bu alanlarda şimdiye dek faaliyette bulunduğu için Birliğe yeni bir görev getirilmemiştir. Yapılan düzenlemeler daha çok iklim değişikliği konusuna siyasi bir öncelik sağlamıştır (Grabitz/Hilf/Nettersheim, Kommentar zur Europäischen Union, München 2006, Art.174, Rn.29).

Sosyal Koşul

Reform Sözleşmesi AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 9.madde ile yatay bir sosyal koşul öngörmektedir . Söz konusu hükme göre Birlik yüksek bir istihdam seviyesi sağlama, uygun sosyal koruma, sosyal dışlanma ile mücadele ve genel ve mesleki eğitim standardını yükseltme ve sağlığın korunması gereksinimlerini dikkate alarak politikaları saptayacak ve önlemler alacaktır.

Bu düzenleme Birliğin faaliyet alanlarından bağımsız olarak dikkate alınacaktır. Düzenlemede Birlik politikaları çerçevesinde sosyal boyuta saygı gösterileceği garanti edilmektedir (U.Becker, Die soziale Dimension des Binnenmarktes, bkz.: J.Schwarze (Hrsg.), Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004, 201 vd.).

Birliğin dış ilişkileri

Birliğin ikinci sütununu oluşturan ortak dış ve güvenlik politikası değişik AB anlaşmasında muhafaza edilmektedir. Gelecekte bir dış işleri ve güvenlik politikası yüksek temsilcisi ortak dış politikayı koordine edecek ve AB'ni dışarıya karşı temsil edecektir.

AB Dışişleri Komiserinin ve AB Yüksek Temsilcinin görevleri bu yeni pozisyonda biraraya getirilerek, AB'nin dışarıya karşı mütecanis temsil edilmesi mümkün kılınmıştır. Bu görevin yerine getirilmesinde Avrupa dışişleri hizmetinden yararlanacaktır. Yüksek temsilci bunun dışında Komisyon başkan yardımcılığını yapacaktır ve Dış İlişkiler Konseyine başkanlık yapacaktır. Dış politika alanında kararlar eskisi gibi Bakanlar Konseyinde oybirliğiyle alınacaktır. Avrupa Konseyi askeri ve savunma politikası boyutu olan kararlar hariç oybirliğiyle kararların çoğunlukla alınmasını karara bağlayabilir ("Pasarelle").

Ortak bir savunma politikası belirleme amacı devam etmektedir (K.v.Wogau, auf dem Weg zur Europäischen Verteidigung, Freiburg in Breisgau 2003). Üye devletler askeri yeteneklerini iyileştirme taahhüdü yapmaktadır. Ortak askeri misyonlara katkı yapabilecek güçlü askeri yapıya sahip devletler için yeni bir enstrüman olarak sürekli işbirliği kabul edilmiştir.

2004'te kurulan Avrupa savunma ajansına Reform Sözleşmesinde primer hukuk düzenlemesi olarak yer verilmiştir. Üye devletler (değişik AB anl. 42.md., 7.fıkra) bir üye devletin egemenlik alanının silahlı bir saldırıya uğraması durumunda karşılıklı olarak birbirine yardım etme taahhüdü yapmıştır. AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili

anl. 222.maddede bundan başka bir terör saldırısı yahut doğal afet durumunda askeri güç dahil olmak üzere Birliğin tasarrufunda bulunan tüm araçlarla ilgili devlete destek verilmesi kabul edilmiştir.

Ceza işlerinde polis ve yargıda işbirliği

Zikredilmesi gereken önemli bir yenilik de ceza işlerinde polis ve yargıda işbirliğinin Topluluğa mâl edilmesidir. Şimdiye dek AB anlaşmasında üçüncü sütun olarak düzenlenen ceza işlerinde polis ve yargıda işbirliği AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anlaşmasında özgürlük, güven ve hukuk başlığıyla yerini almıştır. Ceza hukuku prensip olarak üye devletlerin yetki alanında kalmaya devam etmektedir. Ancak Reform Sözleşmesiyle Topluluğun tasarruf olanağı usul ve maddi ceza hukukunda genişletilmiştir. Usul hukukunun yan alanlarında Birlik gelecekte yargı yetkisi ve mahkeme kararlarının tanınması gibi konularda tüzükler ve ceza usulüne ilişkin asgari düzenlemeler öngören direktifler ihdas edebilir. Aynı şekilde bu çerçevede sınır aşan ağır suç eylemlerinde cezalara ilişkin asgari düzenlemeler saptayan maddi ceza hukuku direktiflerinin ihdası öngörülmüştür.

Ceza işlerinde polis ve yargıda işbirliğinin AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anlaşmasının supranasyonal yapısına entegre edilmesinden bu alanda prensip olarak yasama yetkisinin Konseyde nitelikli çoğunlukla alınan kararlarla kullanacağı sonucu çıkmaktadır. Bu yenilik ancak üye devletlerin egemenlik çekincesi ile zayıflatılmıştır. Bir üye devletin (ceza) hukuk düzenini temel boyutları itibariyle tehlikede görmesi durumunda Avrupa Konseyinde uzlaşma sağlanamama olasılığı bulunmaktadır. Bu durum söz konusu yasama prosesinin sona ermesi anlamını taşımaktadır (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 82.md., 3.fıkra; 83.md., 3.fıkra). Asgari 9 üye devlet bu alanda buna rağmen kooperasyon yapmak istediği takdirde, anlaşma basitleştirilmiş bir yöntem olarak, akamete uğrayan tasarı konusunda "güçlendirilmiş işbirliği" yapılmasını kabul etmek-

tedir (P.Schneiderhan, Die Reform von EU- und EG-Vertrag, DRiZ 2007, 263).

Birlik malî çıkarlarına karşı işlenen suçların takibi için bir Avrupa savcılığının teşkili de AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl. 86.maddede opsiyon olarak öngörülmüştür. Polisi işlerinde işbirliği alanında operatif işbirliği önlemlerinin oybirliğiyle karara bağlanması mümkün olmadığı takdirde 9 üye devlet arasında basitleştirilmiş prosedürle güçlendirilmiş işbirliği gerçekleştirilmesi mümkündür (AB'nin Çalışma Usulleri ile ilgili anl., 87.md., 3.fıkra).

Ceza işlerinde polis ve yargıda işbirliği Birlik mahkemelerinin yargı denetimine tabî olacaktır. Birlik mahkemelerinin yetkisi önkarar prosedürü de dahil olmak üzere artık üye devletlerin bu yetkiyi tanımalarına bağlı olmayacaktır. İngiltere, İrlanda ve Danimarka için 21 ve 22 sayılı ek protokolde öngörüldüğü üzere özgürlük, güvenlik ve hukuk alanında özel düzenlemeler geçerli olmaya devam edecektir.

AB'ne katılma ve ayrılma

Reform Sözleşmesi AB'ne katılacak devletler (değişik AB anl. 49.md.) için açıkça AB değerlerini benimsemesini öngörmektedir. Değişik AB anl. 50.madde ile ilk kez olarak AB'de çıkma konusu düzenlenmiştir. AB'den çıkma ile ilgili düzenleme yapılması AB'ne son dalgada katılan devletler tarafından istenmiştir. AB'den çıkma Avrupa Parlamentosunun onayı ile gerçekleşecektir.

Anlaşma değişikliği

Reform Sözleşmesi değişik AB anl., 48.madde, 6.fıkra hükmü anlaşma değişikliği için basitleştirilmiş bir yöntem öngörmektedir. Anlaşma değişikliğini üye devletlerin hükümetleri, Avrupa Parlamentosu, Komisyon talep edebilir. AB'nin yetkilerinin genişletilmesi veya daraltılmasına matuf değişikliklerin anlaşmada yer alması gerekmektedir.

Sonuç

Reform Sözleşmesi AB bakımından pragmatik yenilikler getirmiştir. Lizbon Anlaşması için getirilen - herşeyden önce karmaşık bir metin olması - eleştiriler, Topluluk anlaşma yapısında oldukça önemli iyileştirmeler yapıldığı gerçeğini değiştirmemektedir. Özellikle AB'nin ve organlarının demokratik meşruiyeti Reform Sözleşmesiyle güçlendirilmiştir. Reform Sözleşmesi mükemmel bir metin olarak ortaya çıkmamış olsa da, beklendiğinden daha iyi bir metin olarak ortaya çıkmıştır (bknz.: FAZ, 14.06.2008, s.2). Hazırlanan metnin anayasa olarak nitelendirilmemiş olsa da, öncelikli amaç olarak kabul edilen tasarruf ehliyetine sahip bir AB için hukuki dayanak yarattığının göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

B i b l i y o g r a f y a

- A. **Hatje**, Die Kompetenz zur Gestaltung des Binnenmarktes in der Verfassung für die Europäische Union bknz.: J. Schwarze (Hrsg.), Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004.
- C. **Mellein**, Subsidiaritätskontrolle durch nationale Parlamente, Baden-Baden.
- Eberhard **Grabitz/Meinhard Hilf/Martin Nettesheim**, Kommentar zur Europäischen Union, München 2006, Art.174, Rn.29).
- **Grabitz/Hilf/Nettersheim**, Kommentar zur Europäischen Union, München 2006, Art.174, Rn.29).
- Heike **Schweitzer**, Die Daseinsvorsorge im Verfassungs-vertrag des Europäischen Konvents –Ein Europäischer Service public?, bknz.: Jürgen Schwarze (Hrsg.), Der Verfassung-sentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004.
- K. **Hänisch**, Ende gut – alles gut? Anmerkungen zum Reformvertrag, Integration 2007.
- J. **Meyer**, Der Entwurf eines Vertrages über eine Verfassung für Europa bknz.: J. Schwarze (Hrsg.), Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents, Baden-Baden 2004.
- J. **Schwarze**, Der Europäische Verfassungsvertrag, JZ 2005.
- J. **Schwarze**, Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents-Struktur, Kernelemente und Verwirklichungschancen, Baden-Baden 2004.
- J. **Schwarze**, Der Rechtsschutz Privater vor der Europäischen Gerichtshof, Entwicklungen und Perspektiven des Individual-rechtschutzes im Gemeinschaftsrecht, DVBl. 2002.

- J. **Schwarze**, *Europäisches Wirtschaftsrecht*, Baden-Baden 2007.
- K. v. **Wogau**, *Auf dem Weg zur Europäischen Verteidigung*, Freiburg in Breisgau 2003.
- P.-C. **Müller-Graff**, *Die Zukunft des europäischen Verfassungstops und Primärrechts nach der deutschen Rechtspräsidentschaft*, Integration 2007.
- Peter **Schneiderhan**, *Die Reform von EU- und EG-Vertrag*, DRiZ 2007.
- T. **Oppermann**, *Europäische Verfassung – ein Unwort?*, bkz.: Festschrift Günter Hirsch, München 2008.
- U. **Becker**, *Die soziale Dimension des Binnenmarktes*, bkz.: J. **Schwarze** (Hrsg.), *Der Verfassungsentwurf des Europäischen Konvents*, Baden-Baden 2004.
- U. **Everling**, *Grundlagen der Reform der Gerechtigkeit der EU und ihres Verfahrens durch den Vertrag von Nizza*, Beiheft 1/2003, *Europarecht*, EuR Beiheft 1/2003.
- W. **Schaller**, *Das Verhältnis von EMRK und deutscher Rechtsordnung vor und nach einem Beitritt der EU zur EMRK*, EuR.

Kısaltmalar

AB	: Avrupa Birliği
ABl.	: Amtsblatt
Art.	: Artikel
AT	: Avrupa Topluluğu
ATAD	: Avrupa Topulukları Adalet Divanı
BR-Drs.	: Bundesrats-Drucksache
BT-Drs.	: Bundestags-Drucksache
BVerfG	: Bundesverfassungsgericht
BVerfGE	: Entscheidungen des Bundesverfassungsgerichts
BvL	: Bundesvereinigung Logistik
DRiZ	: Deutsche Richterzeitung
DVBl.	: Deutsches Verwaltungsblatt
EMRK	: Europäische Menschenrechtskommission
EU	: Europäische Union
EuG	: Europäisches Gericht Erster Instanz
EuR	: Europarecht
FAZ	: Frankfurter Allgemeine Zeitung
JZ	: Juristen Zeitung
Rn.	: Randnummer
Rs.	: Rechtssache
Slg.	: Sammlung

